

עברית לדרך

עברית לדוברי ערבית

1 א

**מדריך
למורה**

מספר החומר המרכזי 313
מספר החומר 313

עברית לדרך

עברית לדוברי ערבית

1
א

מדריך למורה

כותר
www.kotar.co.il

הסדרה **עברית לדרך** פותחה בתחום שפות במטח בשיתוף מורים ומדריכים לעברית של משרד החינוך.

ניהול תחום שפות: ד"ר מיכל שליפר
ייעוץ אקדמי: פרופ' עלית אולשטיין
ייעוץ דידקטי: מירה אואן

ראש צוות הפיתוח: חיה יצחקי
כתיבת המדריך: מירה אואן, נעמי גורבט-ברודשטיין
קריאה והערות: ד"ר מיכל שליפר, רונית בן-ארי
עריכה: חיה יצחקי

הפקה: משה מועלם
הבאה לדפוס: גדי נחמיאס

תודות

לקבוצת המורים והמדריכים לעברית, משרד החינוך והתרבות, שליוו את הפיתוח - תודה על שיח מקצועי מרתק ועל אחריות משותפת לתהליך ולתוצר.

עמ' 27 - המאמר "תכנית לימודים חדשה: עברית כשפה שנייה בבתי הספר הערביים", מאת עלי ותד, מתוך הספר **השפה העברית בעידן הגלובליזציה**, בעריכת נאוה נבו ועלית אולשטיין, בסדרה 'עיונים בחינוך היהודי', כרך יב (תשס"ח). © כל הזכויות שמורות להוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס ולמרכז לחינוך יהודי ע"ש מלטון, האוניברסיטה העברית ירושלים.

© תשס"ח, 2008. כל הזכויות שמורות למטח, המרכז לטכנולוגיה חינוכית, חברה לטובת הציבור, קריית משה רואו, רח' קלאוזנר 16, רמת אביב 61394.

תוכן העניינים

4 הקדמה

6 מבנה הספר

המלצות להרחבה והעמקה של ההוראה
(בהתאמה לעמודי הספר לתלמיד) 8

קריאה נוספת:

תוכנית לימודים חדשה 'עברית כשפה שנייה
בבתי הספר הערביים' / 'ד"ר עלי ותד 27

32 ביבליוגרפיה

אנחנו חיים בחברה רב לשונית. למידת שפות מלבד שפת האם תורמת להתפתחות יכולות קוגניטיביות ומעודדת פתיחות כלפי בני התרבויות האחרות. בקוראן כתוב (סורה מס' 49 (אלחוג'ראת) פסוק מס' 13):

”... إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوباً وقبائل لتعارفوا...”

בתרגום לעברית: בראנו אתכם זכר ונקבה ועשינו אתכם שבטים ועמים כדי שתכירו זה את זה. היכרות אמיתית עם האחר מחייבת גם הכרה של שפתו, כיוון שהשפה מעצבת את האדם, את זהותו ואת חשיבתו.

התוכנית **עברית לדור, עברית לדוברי ערבית**, מציעה דרכים למימוש הרעיונות, המטרות והמושגים של תכנית הלימודים החדשה בהתאמה לגיל הילדים ולרמת הכשירות הלשונית המצופה מהם בעברית. התוכנית מבוססת על הגישה הבלשנית-פונקציונאלית להוראת שפה שנייה, הכוללת כשירות לשונית – ידע של אוצר מלים, ידע דקדוקי וכישורי שיח, וכן כשירות פרגמטית – שימוש לשוני יעיל והולם במצבי תקשורת ובסיטואציות חברתיות שונות (בלום קולקה, תשס"ח).

כמה הנחות יסוד עומדות בבסיס התוכנית:

- הוראת הקריאה מתבססת על הגישה המאוזנת, המשלבת פענוח והפקת משמעות תוך התחשבות בידע האורייני של הילדים בשפת האם.
- שילוב פעילויות רבות שיש בהן סיכוי גבוה להצלחה.
- טיפוח המוכנות לקריאה באמצעות דיבור (רכישת כישורי לשון ושיח בדיבור) לפני התחלת הוראת הקריאה.
- הדירוג הלשוני (מורפולוגיה ותחביר) מוקנה בתוך הקשר, באמצעות טקסטים מסוגות שונות ומעולמות שיח שונים.
- שימוש בשפה טבעית, באוצר מלים הקרוב לעולמם של הילדים ובתכנים מוכרים להם.
- שימוש בדרכי הוראה ובפעילויות הוראה שנמצאו אפקטיביות בקרב דוברי ערבית.
- התחשבות בניתוח השוואתי בין השפות העברית והערבית.

בהתאמה לכל האמור לעיל, התוכנית מפגישה את התלמידים עם השפה המדוברת בתקשורת וברחוב ועם השפה הכתובה בספרי מידע, בספרי ילדים, בעיתונות ובאינטרנט. הדגש מושם על רכישת אוצר מילים באמצעות טקסטים דבורים וכתובים מעולמות שיח שונים, בתכנים מותאמים לגיל הילדים, לעולמם החברתי ולסביבתם ועיסוק בתופעות לשוניות כבר מהשלבים הראשונים של רכישת השפה.

מטרות התוכנית

- לפתח כשירות תקשורתית בין אישית בשפה המדוברת ומיומנויות שיח מורחב-אורייני בשפה העברית.
- לסייע למורה בהקניית הקריאה והכתיבה בעברית כשפה שנייה, וכן בשיפור והעמקה של הידע הלשוני במשך שנות הלימודים בבית-הספר היסודי.
- להציע הזדמנויות מגוונות לרכישת אוצר מילים רחב בעברית.
- לאפשר לתלמידים התנסויות לשוניות בעברית בתכנים מתוך עולמות השיח השונים ובמבחר סוגות.
- להציג היבטים של תרבות דוברי העברית בישראל באמצעות מפגש עם טקסטים מקוריים, עם סגנונות דיבור ושיח ועם ביטויים השגורים בשפתו של דובר ילידי.
- לעורר בקרב התלמידים דוברי הערבית חיבה לשפה העברית והנאה בלמידתה ובשימוש בה.

התוכנית כוללת:

- **ערכת מוכנות** להכרת אותיות הא"ב ולהרחבת אוצר המילים (מארז כיתתי + מערכי שיעור למורה)
- **עברית לדרך 1** – ספר לימוד לכיתה ג, **מדריך למורה**
- עברית לדרך 2 – ספר לימוד לכיתות ד או ה, מדריך למורה
- עברית לדרך 3 – ספר לימוד לכיתות ה או ו, מדריך למורה
- עברית לדרך 4 – ספר לימוד לכיתות ו או ז, מדריך למורה

מטרת הספר 'עברית לדרך 1'

להקנות את כישורי הקריאה והכתיבה הבסיסיים בעברית לכלל תלמידי כיתה ג תוך כדי מפגש עם טקסטים איכותיים וטבעיים בסוגות שונות.

מה לומדים בספר 'עברית לדרך 1'?

- א. **פענוח** – הכרת אותיות האלף-בית והצלילים שהן מייצגות, כולל שיום שלהן; הוראה ישירה של העיקרון האלפביתי ושליטה בו, פענוח הברות ופענוח עיצורים ותנועות.
- ב. **קריאת ניקוד** – שימוש בניקוד לצורך קריאה: הבנה כיצד הניקוד מייצג את התנועות בשפה העברית.
- ג. **שטף קריאה** – קריאה מדויקת של משפטים שלמים והבנתם.
- ד. **עידוד כתיבה** – כתיב נכון; הבנת האפיונים המיוחדים של הכתיב העברי.
- ה. **טיפוח הלשון** כבסיס תומך להוראת הקריאה – העשרת אוצר המילים; היכרות ראשונה עם המבנה של השפה העברית, הבנת כללים דקדוקיים בסיסיים (זכר – נקבה, יחיד – רבים) תוך השוואה לתופעות דומות בשפה הערבית.

שיטת ההוראה הולמת את ממצאי המחקר העדכני ומיישמת דרכי הפעלה, שהוכח שהן תורמות לטיפוח האוריינות.

הסביבה הלימודית

המורים יתכננו את הסביבה בהתאם לצרכים שלהם, ובהתאם להרכב הכיתה והתלמידים. מומלץ שהסביבה הלימודית בכיתה תהיה עתירת חומרים כתובים בעברית, כדי שתזמן לילדים מגוון התנסויות ופעילויות. יהיו בה מרכזי פעילות ויצירה שונים, והילדים יוכלו לפעול בהם באופן עצמאי. הנה כמה מן המרכזים המומלצים:

- א. **ספרייה** – ספרי קריאה בעברית ואוסף של טקסטים מסוגות שונות, כגון: מודעות, עיתונים, כרטיסי ברכה, פרסומים, מכתבים.
- ב. **מרכז קשב** – קלטות ואפשרות להקלטה ולהאזנה.
- ג. **מרכז כתיבה** – דפים, ציורים ותמונות כגירוי לכתיבה.
- ד. **מרכז יצירה** – כלים לציור, הדבקה, גזירה.
- ה. **מרכז משחק** – משחקי שולחן, כגון: משחק זיכרון, לוטו, דומינו, בינגו, משחקי מסלול. אפשר לגייס משחקים אלה ללימוד צלילים ומילים.
- ו. **תיבת מלים כיתתית** – כל פעם שתילמד מילה חדשה אחד הילדים יכתוב אותה על כרטיס, ועל צדו האחורי הוא ידביק/יצייר תמונה המתארת את המילה (אם לא יוכל לצייר ישאיר רק את המילה הכתובה). הכרטיסים יישמשו לכתיבת טקסטים, למשחקי זיכרון ולמיון על פי קריטריונים.
- ז. **תאטרון** – פינת תחפושות ואביזרים המאפשרת המחזה ומשחקי תפקידים.

עמודים	תכנים	פעולות
27-6	הקניית אותיות הא"ב והצלילים שהן מייצגות	<ul style="list-style-type: none"> • אומרים וקוראים את האות • כותבים את האות • מזהים את האות בתוך מילה • מזהים את האות בתוך ציור • מזהים את האות בתוך קבוצת אותיות
28	הצגת התנועות: קמץ, פתח, חטף-פתח	<ul style="list-style-type: none"> • מכירים את שלוש התנועות ואת צורת הכתיבה שלהן מתחת ל-26 אותיות הא"ב (כולל רפות). • קוראים
34-29	התנועות קמץ ופתח במילים	<ul style="list-style-type: none"> • כותבים שמות עם התנועות • כותבים אותיות עם התנועות • מזהים מילים עם התנועות • מזהים את התנועות בתוך מילים • מתאימים מילים לתמונות • בונים מילים • כתיבה אישית
35	טקסטים קצרים והבנת הנקרא: מי בא?	<ul style="list-style-type: none"> • קוראים טקסטים קצרים עם מילים מוכרות • עונים על שאלות הבנה
37-34	הוראת מילים גלובליות	המילים: לא, כן, של, גם, רק, חדש, ישן והשימוש שלהן במשפט
38	הצגת התנועה: שווא	<ul style="list-style-type: none"> • מכירים את התנועה ואת צורת הכתיבה שלה מתחת לאותיות הא"ב (מלבד א)
39	התנועה שווא במילים	<ul style="list-style-type: none"> • כותבים אותיות עם התנועות • מזהים מילים עם התנועות • מזהים את התנועות בתוך מילים • מתאימים מילים לתמונות
40	נושא לשוני: פעלים	פעלים בהווה (נחי ע"ו) בזכר ובנקבה
41	משפטים פעליים	<ul style="list-style-type: none"> • קוראים משפטים הכוללים שם, תואר ופועל • מתאימים מילים לתמונות
43-42	נושא לשוני: קשריות	השימוש בקשריות: ו' החיבור, ב-, ל-
44	משחקי מילים	<ul style="list-style-type: none"> • תפוזרת בעלי חיים • חריזה • מגדל מילים
45	הצגת התנועה: חיריק (מלא וחסר)	<ul style="list-style-type: none"> • מכירים את התנועה ואת צורת הכתיבה שלה מתחת לאותיות הא"ב
47-46	התנועה חיריק במילים	<ul style="list-style-type: none"> • כותבים אותיות עם התנועות • מזהים מילים עם התנועות • מזהים את התנועות בתוך מילים • מתאימים מילים לתמונות • בונים מילים • כתיבה אישית
49-48	טקסטים קצרים והבנת הנקרא: המשפחה של סחר	<ul style="list-style-type: none"> • משלימים תמונה ויוצרים טקסט • קוראים טקסטים קצרים עם מילים מוכרות • עונים על שאלות הבנה
52-50	הוראת מילים גלובליות ושימוש בתבניות	ליד, יש, אין

עמודים	תכנים	פעולות
53	נושא לשוני: ה היידוע	מזהים את ה היידוע ומשתמשים בה
54	נושא לשוני: שמות הגופים: אני, אתה, את	<ul style="list-style-type: none"> לומדים את שמות הגופים קוראים טקסט שבו שמות הגופים ושימוש ב-ה היידוע
55	נושא לשוני: יחיד, רבים (סופיות ים)	שמות עצם ביחיד וברבים
56	הצגת התנועה: חולם (מלא וחסר)	<ul style="list-style-type: none"> מכירים את התנועה ואת צורת הכתיבה שלה מעל אותיות הא"ב
58-57	התנועה חולם במילים	<ul style="list-style-type: none"> כותבים אותיות עם התנועות מזהים מילים עם התנועות מזהים את התנועות בתוך מילים מתאימים מילים לתמונות בונים מילים כתיבה אישית
59	הוראת מילים גלובליות	תודה, סליחה, להתראות, בבקשה, שלום
61-60	טקסט ושאלות הבנת הנקרא: במסעדה	<ul style="list-style-type: none"> קוראים טקסט ובו שימוש באוצר מילים מוכר הכולל גם את מילות הנימוס עונים על שאלות המתייחסות לטקסט
62	נושא לשוני: פעלים בהווה, יחידה ורבות	<ul style="list-style-type: none"> משלימים משפטים מתרגלים פעלים ביחידה וברבות
64-63	שמות הצבעים	מזהים את משקל הצבעים (קטל) ולומדים את שמות הצבעים
65	נושא לשוני: יחיד רבים (סופיות ות)	שמות עצם בנקבה - יחידה ורבות
66	הצגת התנועות: צירה וסגול	מכירים את התנועות ואת צורת הכתיבה שלהן מתחת לאותיות הא"ב
68-67	התנועות צירה וסגול במילים	<ul style="list-style-type: none"> כותבים אותיות עם התנועות מזהים מילים עם התנועות מזהים את התנועות בתוך מילים מתאימים מילים לתמונות
69	הוראת מילים גלובליות	זאת, זה
71-70	נושא לשוני: מספר מונה	המספרים עד עשר
73-72	טקסט והבנת הנקרא: סדר היום שלי	<ul style="list-style-type: none"> קוראים טקסט ובו שימוש באוצר מילים מוכר הכולל גם את שם המספר עונים על שאלות המתייחסות לטקסט כתיבה אישית
74	הצגת התנועות שורוק וקבוץ	מכירים את התנועות ואת צורת הכתיבה שלהן
77-75	התנועות שורוק וקבוץ במילים	<ul style="list-style-type: none"> כותבים אותיות עם התנועות מזהים מילים עם התנועות מזהים את התנועות בתוך מילים מתאימים מילים לתמונות
77	משפטים שמניים	<ul style="list-style-type: none"> קוראים את המשפטים מתאימים משפטים לאיור משלימים משפטים
78	נושא לשוני: שמות הגופים: הוא, היא	משלימים את המילים הוא, היא במשפטי חיווי ובתשובות לשאלות
79	טקסט קצר והבנת הנקרא: מודעה	<ul style="list-style-type: none"> קוראים את המודעה עונים על השאלות
80	דף סיכום: החדר שלי	קוראים הוראות ומבצעים אותן.

המלצות להרחבה ולהעמקה של ההוראה

הקניית אותיות הא"ב והצלילים שהן מייצגות – עמודים 6-27 בספר הלימוד

ידע על אותיות כולל את היכולת לדקלם את הא"ב, להבחין בין אותיות שונות ולקרוא להן בשמן, לכתוב אותיות, ולדעת איזה צליל מייצגת כל אות. (לוין, 2001)

מה עושים בספר הלימוד?

- אומרים וקוראים את האות.
- כותבים את האות.
- מזהים את האות בתוך מילה.
- מזהים את האות בתוך ציור.
- מזהים את האות בתוך קבוצת אותיות.

מה עוד עושים בשיעור?¹

- א. צלילים בשמות הילדים – כותבים על הלוח אות וקוראים בשמות הילדים בכיתה. הילדים מתארגנים בקבוצות שהאות הזו נמצאת (או לא נמצאת) בשמם.
- ב. גוף – אפשר לבנות את צורת האות שנלמדה באמצעות הגוף האנושי, או לצרף כמה תלמידים שיבנו בגופם את צורת האות.
- ג. לומדים לכתוב את האותיות בכיוונים הנכונים². מדגימים על הלוח³ ומתרגלים עם התלמידים כתיבה באוויר, כתיבה במחברת, כתיבה בגירים צבעוניים וכד'⁴.
- ד. מילים בעולם – מבקשים מהתלמידים לחפש בכיתה, בבית-הספר ובבית מילים המכילות את הצליל שנלמד. בשלבים הראשונים כדאי להימנע מהצגה של צלילים, העלולים לגרום לשגיאות כתיב (א/ה/ע, ט/ת, כ/ח, ב/ו). לאחר מכן בהמשך ההקניה יש להפנות את תשומת לב הילדים, שיש בעברית צלילים שנשמעים אותו דבר אך נכתבים אחרת, ויש להדגים זאת.

באמצע הספר נוסף דף כפול קשיח ובו אותיות הא"ב וסימני הניקוד (האותיות וסימני הניקוד הנפוצים מופיעים כמה פעמים). התלמידים יוכלו לתלוש את הדף, להפריד לאותיות ולסימני ניקוד ולהרכיב את הצלילים הנלמדים ואת המילים הנלמדות.

¹ חשוב להדגיש שהנחת הבסיס של פיתוח התוכנית עברית לדרך היא שרכישת שפה נעשית באינטראקציה, ולכן יש חשיבות גבוהה לפעילות רחבה ועשירה של המורה עם תלמידי הכיתה כאשר ספר הלימוד משמש אמצעי מכוון, מנחה, מארגן של הלמידה.

² בהדגמה של אופן כתיבת האותיות יש הממליצים להמליץ את אופן הכתיבה של כל אות (העיקרון החוזר: "למעלה למטה").

³ האותיות ו,י,ן מופיעות בספר הלימוד כך: ו,י,ן. למעט בשורות תרגול הכתיבה שלהן. בהדגמה מומלץ להציג לתלמידים את שני אופני הכתיבה של אותיות אלו בדפוס (בשלל הגופנים המקובלים היום כתיבת אותיות אלו נעשית בשתי הצורות).

⁴ אותיות ה,כ,ט מופיעות בספר. יש אפשרות לתרגל את הכתיבה שלהן במחברת, במקביל לתרגול אותיות הדפוס, ויש אפשרות לתרגל את כתיבתן לאחר סיום הלימוד של כל האותיות. יש הרואים בכתיבה באותיות דפוס בשלבים הראשונים של הלמידה אמצעי לחיזוק הקריאה באמצעות הכתיבה.

הצגת התנועות קמץ, פתח, חטף-פתח – עמוד 28 בספר הלימוד

ילדים שרכשו את הקוד האלפביתי בשפת האם מבינים את הקשר בין הסימן הכתוב לצליל המושמע/הנהגה. הם מסוגלים להעביר את העיקרון של אות + תנועה לכל אחת מאותיות הא"ב.

מה עושים בספר הלימוד?

- מכירים את התנועות ואת צורת הכתיבה שלהן מתחת (ולפעמים מעל) ל-26 אותיות הא"ב (כולל הרפות). מתרכזים בקמץ ובפתח ומציינים שהחטף-פתח מופיע רק לפני חלק מהאותיות.
- קוראים את האותיות המנוקדות.

מה עוד עושים בשיעור?

- קוראים את האותיות מ-א עד ת עם הצליל של קמץ, פתח או חטף פתח.
- קוראים עם הילדים (במקהלה) את האותיות עם התנועות.
- מצביעים על אות עם תנועה ומזמינים תלמידים להגות את האות + התנועה.
- מסתירים בחדר כרטיסים עם אותיות + תנועה (קמץ, פתח, חטף-פתח). הילדים מחפשים את הכרטיסים, ומי שמוצא הוגה בקול רם את האות והצליל שמצא.
- תלמיד אומר עיצור + תנועה, ותלמיד אחר מצביע על הצירוף הזה בספר הלימוד או כותב אותו על הלוח (אות + תנועה).
- משחק: "אני אגיד מילים, ואם הן מתחילות ב-א אתם תרימו יד".
דוגמה לרשימת מילים: **ארנב**, אור, **אבטיח**, אמא, **אריה**, אבן.
אפשר לחזור על המשחק בלימוד אות אחרת - **ב** (בלון, בית, בוקר...), וכך הלאה באותיות אחרות.

התנועות קמץ ופתח במילים⁵ – עמודים 29-32 בספר הלימוד

המילים הראשונות שקוראים התלמידים בספר הלימוד הן שמות של ילדים. חלק מהשמות נהוגים בקרב דוברי הערבית (סחר, סלאם), ובאמצעותם פוגשים התלמידים מילה מוכרת בשפה החדשה. חלק מהשמות נהוגים בקרב דוברי העברית (ברק, תמר), ובאמצעותם נפגשים התלמידים עם התרבות השכנה. חלק מהשמות מקובלים גם בקרב דוברי הערבית וגם בקרב דוברי העברית (אדם, איה), ובאמצעותם מגלים התלמידים את הקרבה שבין שתי השפות ואת ההשפעה ההדדית של שפה על שפה. כדאי להעיר על ה-א הנחה, שכתובה אבל לא נהגית. היא נכתבת כאן כחלק מהתעתיק מערבית לעברית.

מה עושים בספר הלימוד?

- כותבים שמות עם התנועות.
- כותבים אותיות עם התנועות.
- מזהים מילים עם התנועות (צריך לוודא שתלמידים מכירים את המילים).
- מזהים את התנועות בתוך מילים.
- מתאימים מילים לתמונות.
- כתיבה אישית (לצורך זה נלמדת המילה "אני" כמילה גלובלית).

⁵ מילון אישי - כל ילד כותב את המילים שהוא למד והסבר שלהן בצירוף או בערבית. המילון האישי ילווה את התלמידים במשך כל השנה.